

YEREL PİYASA KOŞULLARININ İHRACAT PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİLERİ: HOLLANDA VE TÜRKİYE`DEKİ KOBİ`LER ÜZERİNE KANTİTATİF BİR ÇALIŞMA

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi,
Cilt 35, Sayı 3, 2017,
s. 1-18

Melih ASTARLIOĞLU
Yrd.Doç.Dr., Groningen Üniversitesi
Ekonomi ve İşletme Fakültesi
Nettelbosje
29747 AE, Groningen, The Netherlands
m.atarlioglu@rug.nl

Öz: İhracat performansı üzerine yapılmış çok sayıda çalışma olmakla beraber bunların çoğu kaynak bazlı yaklaşım üzerine inşa edilmiş çalışmalardır. Söz konusu çalışmalarda firmaların kaynaklarını kontrol edebilecekleri ve bu sayede stratejilerini belirleyebilecekleri öne sürülmektedir. Mevcut çalışmada ise durumsallık teorisi üzerine bir model oluşturulmuş ve firmaların içinde buldukları çevre koşullarının ihracat performansları üzerindeki etkisi ile ilgili bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede oluşturulan modelde, “ihracat destek programları” ve “çevresel tehdit” ile “ihracat performansı” arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Buna ek olarak, içinde bulunulan ülkenin “kurumsal kalitesinin”, yukarıda belirtilen ikili ilişki üzerindeki düzenleyici rolü de ayrıca ele alınmıştır. Veriler, kurumsal kalite endeksi yönünden birbirinden farklılaşmış iki ülke olan Hollanda ve Türkiye`deki KOBİ düzeyindeki ihracatçılardan çevrimiçi anketler vasıtasıyla toplanmış ve toplam 325 yanıt elde edilmiştir. Bu yanıtların Kısmi En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi ile incelenmesi sonucunda ihracat destek programlarının, firmaların ihracat performansları üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu bulunmuştur. Ayrıca kurumsal kalitenin yüksek olduğu ortamlarda çevresel tehdidin ihracat üzerindeki pozitif etkisinin güçlendiği çalışma sonunda ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: İhracat Performansı, ihracat destek programı, uluslararasılaşma, ihracat stratejisi, moderatör analizi.

**THE IMPACT OF PROXIMATE
ENVIRONMENT ON EXPORT
PERFORMANCE: A QUANTITATIVE
STUDY ON SMES IN THE
NETHERLANDS AND TURKEY**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 35, Issue 3, 2017,
pp. 1-18*

Melih ASTARLIOĞLU

Assist.Prof.Dr., University of Groningen
Faculty of Economics and Business
Nettelbosje
29747 AE, Groningen, The Netherlands
m.atarlioglu@rug.nl

Abstract: In the research on export performance many researchers focus on the resource-based view and analyze the effect of firm resources on firms' export performance. This is explained by the fact that firms are able to control their resources and can change their strategy accordingly. However, there is also a need to analyze the effect of both domestic and foreign environmental conditions on export performance of companies. In this study, contingency approach is utilized and two variables are determined to measure the effect of domestic market characteristics on exporting companies: export assistance programs and environmental hostility. Moreover, the moderating effect of institutional quality on these relationships is also investigated throughout the study. In the study an online questionnaire is utilized and the data is collected from exporting SMEs in the Netherlands and Turkey, which differ extensively from each other in terms of the institutional quality index. The data collection process delivered 325 usable surveys and at the end of an OLS Regression Analysis, the importance of the export assistance programs on export performance is confirmed. Moreover, the positive effect of environmental hostility on exports is found to be strengthened by the institutional quality.

Keywords: *Export performance, export assistance programs, internationalization, export strategy, moderation analysis.*

GİRİŞ

Firmaların ihracat performanslarıyla ilgili yapılan çalışmaların çoğu hedef piyasalardaki çevre koşulları temel alınarak incelenmiş, yerel piyasadaki koşulların ihracat performansı üzerine olan etkisi ile ilgili çalışmalar sınırlı kalmıştır (Sousa *vd.*, 2008). Ne var ki, yerel piyasa koşullarının ihracatçı firmaların performansına etkileri yadsınamaz bir gerçek olup (Astarlıoğlu, 2012), özellikle hükümetlerin ihracat destek programları ülkenin bir bütün olarak ihracat performansının artmasında çok önemli bir etkiye sahiptir (Gençtürk, Kotabe, 2001). Ayrıca, çevresel tehditlerin (*environmental hostility*) varlığı halinde, özellikle rekabetin yoğun olduğu durumlarda firmaların piyasada tutunmak adına daha fazla çaba sarf ettiği ve bu kapsamda daha fazla yeniliğe yöneldiği ve bu sayede ihracat performanslarını artırabildikleri literatürde ortaya konmaktadır (Marvel, 1980; Hollis, 2003; White 1974; Clark *vd.*,1992; Kim, Marion 1997). Bunun yanında ülke içinde yer alan kurumsal yapıların o ülkedeki firmaların ihracat performansları üzerinde etkili olduğu, örneğin öngörülebilirlik, uygulanabilirlik, istikrar gibi unsurlar yoluyla kurumsal yapının firmaların ihracat performansına olumlu anlamda katkıda bulunduğu (Ngo *vd.*, 2016), bunun yanında yüksek kaliteye sahip hukuki kurumların varlığının da ihracatçıların üretim maliyetleri ile gümrüklerdeki işlem maliyetini düşürdüğü (Li *vd.*, 2012) önceki çalışmalarda ortaya konmuştur. Son olarak, hükümetlerin teknoloji ve yenilik üzerindeki etkileri de çeşitli teşvik mekanizmaları ile harekete geçirilebilmektedir (Gülsoy *vd.*, 2012). Çalışmamızda bu çerçevede oluşturulan bir model ekseninde yerel piyasa koşullarının ihracatçı firmaların performansı üzerine olan etkileri, kurumsal kalite endeksi bakımından birbirinden farklılaşan Hollanda ve Türkiye’deki KOBİ’lerden toplanan veriler ile incelenmiştir.

Makalede ilk olarak ilgili literatüre yer verilip, hipotezler sunulduktan sonra, ikinci kısımda araştırma metodu ve neticesinde ortaya çıkan sonuçlar paylaşılmış, son kısımda ise bulguların literatür ve uygulamaya yönelik katkıları tartışılmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI VE HİPOTEZLERİN OLUŞTURULMASI

Firmaların ihracat performanslarının incelendiği çalışmaların hemen hepsinde amaç, ihracatçıların davranışları ile diğer faktörlerin bu firmaların performansları üzerindeki etkilerinin ortaya konması olup, bu alanda yapılan çalışmalar araştırma yöntemi ve kavramsal olarak farklı yaklaşımlara sahiptir (Beleska-Spasova, 2014). Bu alanda yapılan çalışmalarda söz konusu hususlarla ilgili literatürde herhangi bir uzlaşma bulunmamakta ve araştırmalarda farklı ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır. Bu konuyla ilgili Sousa (2004), çalışmasında 1998 ve 2004 yılları arasındaki araştırmalarda kullanılan 50 adet ihracat performansı ölçüm göstergesinin varlığını ortaya koymuştur. İhracat, firmalar için stratejik bir karar olup, performansın ölçümü bakımından belirlenen hususlar her firma, endüstri, hatta ülke için farklılık gösterebilmekte, ayrıca

farklı zaman dilimleri için de söz konusu ölçüm kriterleri farklı olabilmektedir. Ne var ki, genel olarak ihracat performansının ölçümü finansal (örneğin büyüme, karlılık, satış miktarı) ve finansal olmayan (örneğin başarı, tatmin, beklentilerin karşılanması) ölçütlerle belirlenmektedir (Beleska-Spasova, 2014).

Literatürde çok sayıda çalışma (örneğin, Lee, 1998; Dean *vd.*, 2000; O’Cass, Julian, 2003) yönetim karakteristikleri (ör. uluslararası tecrübe, eğitim, ihracata adanmışlık), organizasyonel beceriler (ör. ihracat stratejisi, pazarlama stratejisi) ve firma karakteristiklerini (ör. firma yaşı, büyüklüğü, içinde bulunulan sektör) şirketlerin ihracat performansının içsel belirleyicileri olarak tespit etmiş bulunmaktadır. Dışsal belirleyiciler bakımından ise (hedef piyasa ve yerel piyasa karakteristikleri) görece daha az çalışma ortaya konmuştur (Sousa *vd.*, 2008). Bu ayırmda iki teorik yaklaşım temel alınmakta olup kaynak bazlı yaklaşım (*resource based view*), firmaların kendi kaynaklarının performanslarına etkileri incelenirken kullanılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, firmaların sahip oldukları kaynakların değerli, nadir bulunan, taklit edilemeyen ve ikame edilemeyen kaynaklar olması halinde bu firmalar için bir rekabet avantajı sağladığı belirtilmektedir (Barney, 1991). İkinci yaklaşım olan durumsallık kuramı (*contingency theory*) ise çevre koşullarının ihracat başarısı üzerine olan etkileri incelenirken temel alınmaktadır. Bu yaklaşımda, firmaların başarıya nasıl ulaşabilecekleri ile ilgili herhangi bir öngöründe bulunmanın mümkün olamayacağı, başarının ancak çevresel koşullara uyum sağlayarak edinileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla bu teoriye göre, kaynak temelli yaklaşımın öne sürdüğü gibi belli nitelikteki kaynaklara sahip olmak bir şirketin başarıya ulaşması için kendi başına yeterli bir unsur değildir (Beleska, Spasova, 2014).

Literatürde firmaların ihracat performansları ile ilgili olarak yerel piyasa koşulları bakımından ihracat destek programları (İDP) ve çevresel tehdit (*environmental hostility*) (ÇT) konuları daha önceki araştırmacılar tarafından incelenmiştir (Robertson, Chetty, 2000; Sousa *vd.*, 2008; Beleska-Spasova, 2014). Araştırmamızda söz konusu koşullara ek olarak kurumsal kalite (KK), üçüncü bir değişken olarak kullanılmıştır. Bunun nedeni ülkedeki yüksek kaliteye sahip kurumların iş dünyası için gerekli altyapıyı ve güven ortamını sağlayarak firmaların maliyetleri ve etkinlikleri üzerinde olumlu etki yapacak oluşlarıdır (Astarlıoğlu, 2012). İhracatçılar ülke içindeki kurumları sözleşmelerin kurulması, mülkiyet haklarının korunması ve ihracat bağlantılı dokümantasyon ve prosedürlerde yoğun olarak kullanmak durumda kalmaktadır. Ayrıca vergilendirme, finansman, yabancı müşterilerle yapılan sözleşmelerin uygulanması gibi alanlarda da ülkenin kurumsal altyapısı ihracatçılar için büyük önem taşımaktadır.

1.1. İhracat Destek Programları

Çalışmamızdaki ilk bağımsız değişken olan İDP bakımından kanun koyucuların bu programları, firmaların yurtdışı performansları bakımından hayati öneme sahip olup, hükümetler bakımından bu durum temel olarak firmaların uluslararası pozisyonlarının güçlendirilmesi ve bu yolla ülkenin dış ticaret açığının kapatılması amacını gütmektedir (Diamantopoulos *vd.*, 1993). Bu destek programları Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (*General Agreement on Tariffs and Trade*) kuralları ile sınırlı olmakla birlikte, ülkenin genel ticaret politikaları ile paralellik göstermektedir (Diamantopoulos *vd.*, 1993). Hükümetler tarafından kullanılan çok sayıda İDP olsa da genel olarak bu programlar iki ana grupta toplanmaktadır. Birinci grupta potansiyel ihracatçılara pazar yaratma, pazar geliştirme, ihracatın finansmanı gibi konularda verilen seminer, eğitim, danışmanlık hizmetleri yer almaktadır. İkinci grupta ise pazar geliştirme faaliyetleri kapsamında sunulan fuar destekleri ile pazar araştırma raporları ve ihracat bültenlerinin potansiyel ihracatçılarla paylaşılması yer almaktadır (Francis, Collins-Dodd, 2004; Lesch *vd.*, 1990). Bunların yanında hükümetler ihracatçı firmaların maliyetlerini düşürücü bazı başka önlemler de alabilmekte (devlet yardımları, piyasa değerinin altında sunulan banka kredileri, *vb.*) ve bu yöntemlerle de ihracatçıları destekleyebilmektedir. İDP'lerin etkileri farklı ihracatçı türleri bakımından değişiklik gösterebilmektedir (Gençtürk, Kotabe, 2001; Franciss, Collins-Dodd, 2004; Diamantopoulos *vd.*, 1993). Bu alanda yapılan çalışmalarda, firmaların farkındalık düzeylerinin İDP'lerin ilgili ihracatçı sektör bakımından kullanışlılığını ve cazibesini etkileyen bir faktör olduğu bulunmuştur. Örneğin, Gençtürk ve Kotabe (2001) çalışmalarında İDP'lerin genel olarak firmaların ihracat ile ilgili bilgi düzeyini arttırmakla beraber, bu programların firmaların ihracat miktarları ve toplam satış içindeki ihracat oranları ile bağlantılı olarak etkinliklerini de arttırdığını bulmuştur. Öte yandan İDP'lerin, ihracata yeni başlamayı düşünen veya ihracatın henüz ilk aşamalarında olan firmalara daha fazla fayda sağladığı ortaya konmuştur (Diamantopoulos *vd.*, 1993). Söz konusu çalışmalara göre, ileri seviyede ihracat yapan firmaların zaten ihracat yapılan ülke ile ilgili kapsamlı bilgi sahibi olduğu ve bu bakımdan finansal olmayan destek programlarına çok daha az seviyede ihtiyaç duyduğu bulunmuştur. Bu bakımdan İDP'lerin ilgili firmaların ihracat seviyeleri dikkate alınarak dizayn edilmesi önemli bir husustur. Netice olarak, İDP'ler ihracat farkındalığının yaratılması, uluslararası bir pazarlama stratejisinin uygulanabilmesi, ayrıca satış ve lojistik gibi konularda gerekli bilgi birikiminin ve faaliyetlerin sağlanabilmesi bakımından büyük öneme sahip uygulamalardır (Francis, Collins-Dodd, 2004).

Hipotez 1: *Hükümetlerin sunduğu ihracat destek programları (İDP), firmaların ihracat performansları üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.*

1.2. Çevresel Tehdit

Çevresel tehdit literatürde, faaliyette bulunulan ülkede AR-GE faaliyetlerine, yeniliğe ve teknolojiye verilen önem, çevresel değişimler, firmalar arasındaki rekabet seviyesi (Lofsten, Lindelof, 2005) ile ülkedeki düzenleyici kurallar ile rekabet ve tüketicilerin firmalar üzerinde yarattığı tehditkâr durum (Zahra, Garvis, 2000) olarak tanımlanmaktadır. Ülke içindeki rekabet seviyesinin artırılması ve bu yolla firmaların ihracat performanslarının yukarı çekilmesi bakımından iki farklı teori bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi ulusal şampiyon (*national champion*) yaklaşımı iken, diğeri yerel rekabet (*domestic competition*) yaklaşımıdır (Clougherty, Zhang, 2009). Ulusal şampiyon yaklaşımına göre ülke içindeki rekabet, firmaların faaliyetlerini doğrudan etkilemekte ve yalnızca en başarılı firmanın uluslararası arenada başarılı olabileceği bir sonuca yol açmaktadır (Pagoulatos, Sorensen, 1976; Marvel, 1980). İkinci yaklaşımda ise ülke içindeki çok sayıdaki işletmenin ve bu işletmelerin sahip olduğu yüksek gelişmişlik seviyesinin firmaların ilgili piyasada tutunmak için daha fazla çaba sarf etmesini gerektireceği ve bunun da firmaların daha verimli ve etkin üretim süreçlerine sahip olmaları şeklinde bir sonuca yol açacağı görüşü yer almaktadır (White, 1974). Bu sayede daha fazla sayıda firma yüksek kaliteli ürünleri uygun maliyetlerle üretebilecektir (Hollis, 2013). Söz konusu firmalar iç piyasada sağladıkları bu avantajları, uluslararası piyasadaki rakiplerini alt etmekte kullanarak, yüksek ihracat rakamlarına ulaşabilecektir (White, 1974; Clark vd.,1992; Kim, Marion, 1997; Hollis, 2003). Porter (1990), yarattığı Ulusların Rekabet Avantajı Model’inde (*Competitive Advantage of Nations*) benzer bir yaklaşım sergileyerek ülke içindeki rekabetin uluslararası rekabetçilik seviyesine olumlu katkısının olacağı yönünde bir pozisyon sergilemektedir. Söz konusu modelde ulusların rekabetçilik seviyesini etkileyen dört ana unsur içinde (girdi koşulları, talep koşulları, ilgili ve destekleyici endüstriler, firma stratejisi ve rekabet yapısı), ülke içi rekabet yapısının, firmaları maliyetlerini düşürmeye ve daha kaliteli üretim yapmaya yönelik yenilikler yapmaya zorlayacağı ve bu sayede firmaların ihracat performansları üzerinde olumlu etkilerde bulunacağı öne sürülmektedir. Görüldüğü gibi her iki yaklaşımda da ülke içindeki rekabet seviyesinin, yani modelimizde yer alan ÇT’nin, firmaların ihracat performansına olumlu etkileri olacağı yönünde bir görüş bulunmakla beraber, bunun sadece yöntemi konusunda bir ayrım bulunmaktadır.

Hipotez 2: *Yerel piyasadaki çevresel tehditler, firmaların ihracat performansı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.*

1.3. Kurumsal Kalite

Kurumlar, bir kurumsal çevre ve kurumsal organizasyon altyapısı üzerinde faaliyet gösterirler (Ngo vd., 2016). Kurumsal çevre, üretim ve ticareti etkileyen politik, sosyal ve hukuki düzenlemelerden oluşmakta iken, kurumsal organizasyon iktisadi

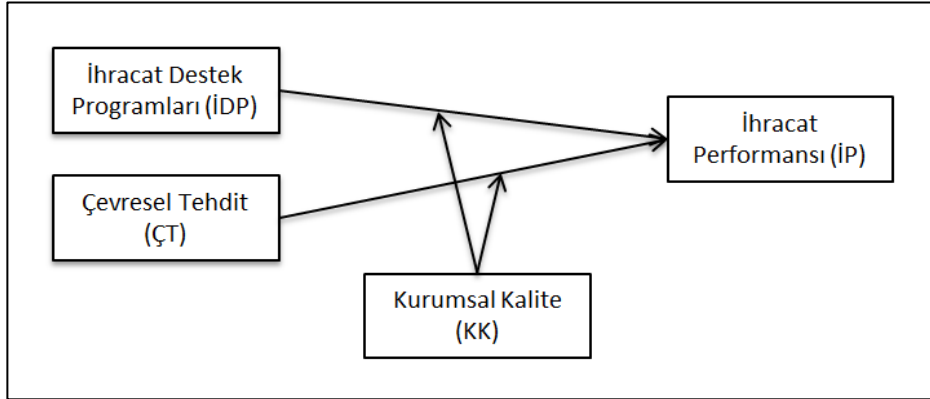
birimlerin birbirleri arasında nasıl etkileşim gösterdiği (Ngo vd., 2016). Kurumsal çevrenin sahip olduğu kalite dört ana boyutta incelenebilmektedir: spesifiklik, istikrar, öngörülebilirlik, ve uygulanabilirlik (Ngo vd., 2016). Kurumsal spesifiklik, sözleşmelerin kural ve düzenlemelerle nasıl idare edildiği olup, ihracat yapmak isteyen firmaların işlem maliyetlerini düşürücü bir etkiye sahiptir. Bunun nedeni, bu kurullarla birlikte ihracat belgelerinin hazırlanmasının kolaylaştırılması ve bu sayede rüşvet ve anlaşmazlıkların önüne geçilebilmesidir. Kurumsal istikrar, iş yapış mekanizmalarıyla ilgili kurulların geçmişte ne sıklıkta değiştiğiyle ilgilidir. Daha istikrarlı ortamlar planlama sürecini kolaylaştırmakta ve bu sayede ihracatın maliyeti düşürülmektedir. Kurumsal öngörülebilirlik, gelecekte yapılacak düzenlemelerin ne derece öngörülebilir olduğu ile ilgili olup, uluslararası işlem, vergilendirme ve faiz oranları ile ilgili risklerin en aza indirilmesini sağlamaktadır. Bu tarz bir ortam içinde yer alan firmalar, enerjilerini ülke içi belirsizlikler yerine ihracat piyasaları üzerine harcayabilecek ve uluslararası piyasada daha başarılı olabilecektir. Kurumsal uygulanabilirlik, mülkiyet hakları ve sözleşme serbestisi ile ilgili kurulların yeri geldiğinde ne derece etkin bir şekilde uygulandığıyla ilgilidir. Söz konusu kurulların uygulanabilir olması ihracatçıların yerel piyasadaki haklarının korunmasına yol açacak ve daha rahat bir şekilde yurtdışı piyasalarına yoğunlaşmalarının onunu açacaktır. Kurumsal kaliteyle (KK) ilgili tüm bu koşulların olumlu olması, ihracatçı firmaların işlem maliyetlerinin düşmesine, finansal ve finansman dışı güvenliklerinin sağlanmasına ve işlemlerini herhangi bir engel olmadan yapabilmelerine yol açacaktır. Bu sayede firmalar uluslararası piyasada daha rekabetçi bir pozisyon alabilecektir.

Porter (1990, 2002) ülkelerin güçlü kurumsal altyapılarının olması halinde uluslararası rekabette daha başarılı olacaklarını ortaya koymuş ve uluslararası rekabeti ihracat performansı ekseninde incelemiştir. Astarlıoğlu (2013) ülkelerin sahip oldukları çeşitli kurumsal koşulların ihracatçı firmaların uyguladıkları stratejiler ile ihracat performansları arasındaki ilişkiyi düzenlediğini ortaya koymuş ve bu etkiyi teyit edici sonuçlar bulmuştur. Öz (1999) çalışmasında hükümetlerin ülkenin toplam ihracat seviyesinin yukarı çekilmesi noktasında dolaylı bir etkisinin olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede düşünüldüğünde, çalışmamızdaki bağımsız değişkenler olan İDP ve ÇT'nin bağımlı değişken olan İP üzerindeki etkilerinin KK tarafından düzenlenip düzenlenmediği bir araştırma sorusu olarak ortaya çıkmaktadır. Baron ve Kenny'ye (1986) göre düzenleyici değişken (*moderator variable*) bir araştırmadaki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini düzenleyen bir değişken olup, iki değişken arasındaki ilişki bu değişkeninin bir fonksiyonu olarak farklılık gösterebilmektedir.

Hipotez 3a: *İhracat destek programlarının firmaların ihracat performansı üzerindeki pozitif etkisi yerel piyasadaki kurumsal kalitenin (KK) yüksek olması halinde daha da güçlenecektir.*

Hipotez 3b: Çevresel tehdidin firmaların ihracat performansı üzerindeki pozitif etkisi yerel piyasadaki kurumsal kalitenin (KK) yüksek olması halinde daha da güçlenecektir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere çalışmamızda iki bağımsız değişken yer almakta ve bunların ihracat performansı üzerine olan etkileri analiz edilmektedir. Çalışmada ayrıca ülkelerin sahip oldukları kurumsal kalite düzeyi düzenleyici değişken olarak ele alınmaktadır.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULAR

Çalışmamızda kullandığımız örneklem Hollanda ve Türkiye’de yer alan ve KOBİ düzeyindeki ihracatçılardan oluşmaktadır. Bu seçimin arkasında yatan ana gerekçe, bu ülkelerin sahip oldukları farklı kurumsal altyapılar ve çevresel faktörler sayesinde araştırma konumuzla ilgili gerekli ayrımı sunabilmeleridir. Öyle ki, Dünya Bankası’nın hazırladığı Uluslararası Yönetişim Göstergeleri (*Worldwide Governance Indicators*) kullanılarak bu iki ülke için KK değerleri hesaplandığında bu değerler Türkiye için 49.5, Hollanda için ise 95.1 olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca uygulama aşamasında ihracatçı firmalardan veri toplamanın zorluğu ve bu iki ülkede sahip olunan bağlantıların veri toplamayı elverişli kılıyor olması da söz konusu seçimde belirleyici olmuştur.

Yukarıda bahsedilen Uluslararası Yönetişim Göstergeleri altı boyuttan oluşmaktadır: yolsuzluğun kontrolü (*control of corruption*), hükümetin etkinliği (*governmental effectiveness*), siyasi istikrar (*political stability*), düzenleyici kalitesi (*regulatory quality*), hukukun üstünlüğü (*rule of law*), hesap verilebilirlik (*accountability*). Bu ölçek için kullanılan veriler nesnel veriler olup, söz konusu yöntem literatürdeki benzer çalışmalarda da (Alonso, Garcimartin, 2010) en fazla tercih edilen

yöntemdir. Dünya Bankası'nın web sitesinden alınan bu değerler için sitedeki en güncel tarih olan 2014 verileri kullanılmıştır. KK değişkeni araştırma kapsamındaki iki ülke için alınmış olup, altı farklı gösterge için değerler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1. Dünya Yönetim Göstergeleri

	Hollanda	Türkiye
Yolsuzluğun Kontrolü	95,7	53,8
Hükümetin Etkinliği	97,6	67,3
Siyasi İstikrar	85,9	12,1
Düzenleyici Kalitesi	95,7	66,3
Hukukun Üstünlüğü	97,1	59,6
Hesap Verilebilirlik	98,5	37,9
Ortalama	95,1	49,5

Kaynak: Dünya Bankası.

<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

Uluslararasılaşma anlamında ihracat performansının seçilmesi, bunun en pratik ve uygulanabilirliği en yüksek yöntem olmasındandır (Porter, 1990). Araştırmamızda KOBİ'ler üzerine yoğunlaşılmasının gerekçesi ise bu şirketlerin ekonomideki önemi ve boyutu ile birlikte bu firmalardan veri toplamının daha pratik oluşudur.

Araştırmanın kapsamı bu şekilde dizayn edildikten sonra, söz konusu firmalara ulaşabilmek için ilgili ülkelerdeki ihracatçı birlikleri üzerinden ve ayrıca kişisel bağlantılar kullanılarak toplam 688 ihracatçı firmaya ulaşılmış ve bunlardan bilgisayar ortamında hazırlanan ve bir link ile ulaşabilecekleri anketleri doldurmaları istenmiştir. Söz konusu firmalardan 325 tanesi çevrimiçi (*online*) hazırlanan bu anketi tam ve kullanılabilir şekilde doldurmuştur. Anketin yanıtlanma oranı %47'dir. Kullanılabilir düzeyde olan 325 anketin 197 tanesi Türkiye, 128 tanesi Hollanda'daki ihracatçılar tarafından doldurulmuştur.

2.1. Ölçeklerin Oluşturulması

Anket içerisinde 7 dereceli Likert ölçeği (Khandwalla, 1977) kullanılmış olup, sorular literatürden derlenmiştir. Çalışmamızdaki bağımlı değişken olan ihracat performansını (İP) ölçmek için ilk olarak firmalara ihracatla ilgili karlılık, yoğunluk (toplam satış içinde ihracatın oranı), pazar farklılaştırma ve ihracatın büyüme hızı ile ilgili sorular (Covin, Slevin, 1989), ikinci olarak, söz konusu ölçütlerle ilgili ne derece tatmin oldukları sorulmuştur. Son olarak ise, firmanın genel performansı ile ilgili düşünceleri farklı zaman dilimleri (beş yıl önce, şuan ve 3 yıl sonrası) için sorulmuştur. Ardından literatürde bu yöntemi kullanan diğer çalışmalarda (Covin, Slevin, 1989;

Covin, 1991; Robertson, Chetty, 2000) olduğu gibi bu ölçütler birleştirilerek performans endeksi oluşturulmuştur. Çalışmadaki bağımsız değişkenlerden ilki olan İDP'yi ölçmek için bu programlarla ilgili farkındalık (*awareness*), programların kullanılabilirliği (*usage*) ve şirketler üzerindeki olumlu etkileri (*benefits*) olmak üzere üç ana ölçek kullanılmış ve bunlar birleştirilerek İDP endeksi oluşturulmuştur (Czinkota, 1996). İkinci bağımsız değişken olan ÇT, Khandwalla (1977) tarafından geliştirilen ve diğer çalışmalarda da (Covin, 1991; Covin, Slevin, 1989) kullanılan üçlü ölçek (güvenlik, yatırım fırsatları ve firmanın çevresel kontrolü) yoluyla ölçülmüştür. Bu değişkenler için yapılan güvenilirlik testleri (*reliability test*) sonucunda herhangi bir probleme karşılaşılmamış olup, tüm değişkenler için Cronbach Alpha değeri 0.7 eşliğinin üzerinde çıkmıştır.

Tablo 2. Güvenilirlik Test Sonuçları

	<i>Cronbach's Alpha</i>	<i>N of Items</i>
İP	0.850	11
İDP	0.703	3
ÇT	0.766	3

Çalışmada ayrıca firmaların yaşı, büyüklüğü, ne kadar süredir ihracat yaptığı, hangi ülkelere ihracat yapıldığı ve en önemli ihracat destinasyonları da sorulmuştur. Bunlar arasından yaş ve büyüklük (çalışan sayısı) önceki çalışmalarda (Seifert, Ford, 1989; Moen, 1999) ihracat performansını olumlu etkileyen etkenler olarak bulunmuştur. Söz konusu değişkenler çalışmada kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır.

2.2. Kullanılan Analiz Yöntemi ve Gerekli Varsayımların Kontrolü

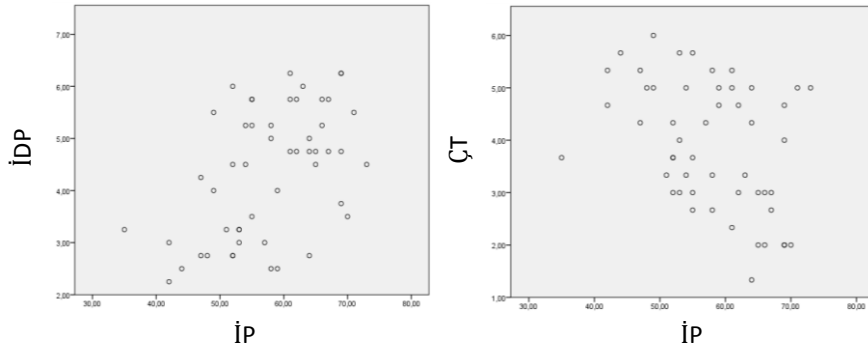
Çalışmada değişkenler arasındaki ilişki SPSS programı kullanılarak ve kısmi en küçük kareler regresyonu (KEKK) ile incelenmiştir. Bunun için ilk olarak KEKK regresyonu için gerekli dört varsayım, yani normallik, homoskedastisite, lineerlik ve çoklu bağlantı varsayımları (Hair *vd.*, 2006) sırasıyla test edilmiştir. Normallik ve homoskedastisite testleri neticesinde *skewness* ve *kurtosis* değerleri -1.5 ve +1.5 aralığında olup değişkenlerde söz konusu regresyon analizini uygulama noktasında herhangi bir soruna rastlanmamıştır. Çalışmamızın betimleyici istatistik tablosu aşağıdadır. Bu tabloda da görüldüğü üzere çalışmada yer alan firmaların ortalama yaşları 15,94 olup, ortalama çalışan sayıları 33,90'dir.

Tablo 3. Betimleyici İstatistik Tablosu

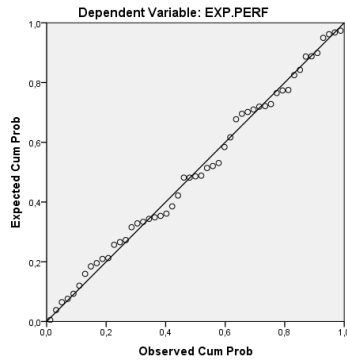
	Range	Mean	S.D.	Var.	Skewness	Kurtosis
İDP	4,00	4,36	1,23	1,51	-0,13	-1,33
ÇT	4,67	3,90	1,21	1,47	-0,19	-1,05
Yaş	33,00	15,94	8,07	65,18	0,41	-0,62
Büyüklik	137,00	33,90	33,82	1143,77	1,53	2,41

N=325

Lineerlik testi bakımından ise *skater-plot* yöntemi ile bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişki görselleştirilmiştir. Buna göre İDP ile İP arasında pozitif, ÇT ve İP arasında negatif bir lineer ilişki gözlenmiştir. Hata değerleri (*error terms*) *Normal P-P Plot* kullanılarak incelendiğinde normal bir dağılım ortaya çıkmaktadır. Söz konusu tablolar aşağıda gösterilmektedir:

Tablo 4. Skatter-Plot Tabloları**Tablo 5. Normal P-P Plot Tablosu**

Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual

Çoklu bağlantı sorununun olup olmadığının tespiti Pearson korelasyon matrisi ile analiz edilmiş ve bu analiz sonunda bağımsız değişkenler arasında istatistiki öneme sahip bir korelasyona, dolayısıyla herhangi bir çoklu bağlantı sorununa rastlanılmamıştır.

Tablo 6. Pearson Korelasyon Matrisi

	1	2	3
1. İP			
2. İDP	0,498**		
3. ÇT	-0,387**	-0,395	
4. KK	-0,246	-0,066	0,116

N= 325; * p < 0.05; ** p < 0.01

2.3. Analiz Sonuçları

Çalışmadaki hipotezlerin testi KEKK Regresyon Analizi ile yapılmış olup bu analizin sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre ilk hipotez, yani İDP'lerin İP'yi pozitif etkilemesi ($\beta=0.358^{**}$) ile 3a hipotezi, yani KK'nın ÇT ile İP arasındaki ilişkiyi düzenlediği hipotezi doğrulanmıştır ($\beta=0.268^{**}$). Diğer hipotezler ise çalışma sonucunda reddedilmiştir. Öte yandan, çalışmada kontrol değişkeni olarak kullanılan firma büyüklüğünün, İP üzerinde istatistiksel öneme sahip bir etkisinin bulunduğu ortaya konmuştur ($\beta=0.278^{**}$).

Tablo 7. KEKK Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken: İP	Model 1	Model 2
<i>Kontrol Değişkenleri</i>		
Yaş	0.257	0.145
Büyükük	0.146	0.278**
<i>Bağımsız Değişkenler</i>		
İDP	0.421**	0.358**
ÇT	-0.134	-0.227
<i>Moderatör</i>		
KK		0.164*
<i>Etkileşimler</i>		
İDP x KK		0.147
ÇT x KK		0.268**
N	325	325
Model F Statistics	29.70**	31.22**
Model R ²	0.50	0.62
Adjusted R ²	0.48	0.55
ΔR^2	0.50	0.12

Standart regresyon katsayıları ile hazırlanmıştır.

* p < 0.05; ** p < 0.01

Son olarak, bir önceki bölümde yer alan korelasyon tablosu (Tablo 6) incelendiğinde İDP ve ÇT'nin İP ile istatistiksel öneme sahip bir korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçların yorumu ve literatür ile ilişkisi aşağıdaki bölümde incelenmiştir.

3. TARTIŞMA

Yerel piyasa koşullarının firmaların ihracat performansları üzerine olan etkilerinin incelendiği çalışmamızda ihracat destek programları, çevresel tehdit ve kurumsal kalite değişkenleri ele alınmış ve bunların ihracatçı firmalar bakımından ihracat performanslarına olan etkileri analiz edilmiştir. Çalışma sonunda ihracat destek programının ihracat performansı üzerinde pozitif bir etkisi olduğu kanıtlanmış olup, ayrıca kurumsal kalite değişkeninin çevresel tehdit değişkeninin ihracat performansı üzerindeki pozitif etkisini güçlendirdiği ortaya konmuştur.

Çalışma neticesinde ortaya konan bulgulardan ilki ihracat destek programlarının firmaların ihracat performansına olan olumlu etkileridir. Söz konusu bu programlar ihracat farkındalığının yaratılması, uluslararası bir pazarlama stratejisinin uygulanabilmesi, ayrıca satış ve lojistik gibi konularda gerekli bilgi birikiminin ve faaliyetlerin sağlanabilmesi bakımından büyük öneme sahip uygulamalardır (Francis, Collins-Dodd, 2004). Literatürde de belirtildiği üzere (Lesch *vd.*, 1990; Gençtürk, Kotabe, 2001; Diamantopoulos *vd.*, 1993) hükümetler firmalara pazar yaratma, geliştirme ve ihracatın finansmanı konularında seminer, eğitim ve danışmanlık hizmetleri yoluyla ya da fuar destekleri, ucuz banka kredileri, pazar araştırma raporları ve ihracat bültenleri hazırlayarak destek olmakta ve bu faaliyetler ihracatçıların performansı üzerinde olumlu sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Literatürdeki bu bulgulara paralel olarak çalışmamızda gerek KEKK regresyon analizi (Tablo 7) gerekse Pearson korelasyon analizi (Tablo 6) sonucunda ihracat destek programlarının ihracat üzerindeki bu olumlu etkisi teyit edilmiştir. Ne var ki, kurumsal kalite endeksinin bu desteklerin ihracat performansı üzerine olan etkilerini düzenlediği, bir başka deyişle kurumsal kalite endeksinin yüksek olması neticesinde ihracat destek programlarının ihracat performansı üzerindeki pozitif etkisinin artacağı yönündeki hipotez doğrulanamamıştır. Bu sonuca bakarak ihracat destek programlarının gerek Hollanda gerekse Türkiye'deki ihracatçıları için benzer etkilerinin olduğunu söylemek doğru olacaktır. Dolayısıyla her iki ülkedeki hükümetler bakımından söz konusu desteklerin eşit düzeyde önem taşıdığı bir politika önerisi olarak ortaya konabilir.

Çalışmamızdaki ikinci önemli bulgu olarak çevresel tehdit değişkeninin kurumsal kalite endeksi ile olan etkileşimi ve bu etkileşim neticesinde firmaların ihracat performansı üzerinde olan olumlu etkisi yer almaktadır. Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, çevresel tehdit literatürde, faaliyette bulunan ülkede AR-GE faaliyetlerine, yeniliğe ve teknolojiye verilen önem, çevresel değişimler, firmalar

arasındaki rekabet seviyesi (Lofsten, Lindelof, 2005) ile ülkedeki düzenleyici kurallar ile rekabet ve tüketicilerin firmalar üzerinde yarattığı tehditkâr durum (Zahra, Garvis, 2000) olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca literatürde (White, 1974; Clougherty, Zhang, 2009; Pagoulatos, Sorensen, 1976; Marvel, 1980; Clark vd.,1992; Kim, Marion, 1997; Hollis, 2003) ülke içindeki rekabet seviyesinin artırılması ile beraber firmaların uluslararası rekabet seviyelerinin de artacağı ve dolayısıyla ülke içindeki rekabetin firmaların ihracat performansı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu ortaya konmuştur. Çalışmamızdaki Pearson korelasyon tablosuna (Tablo 6) bakıldığında çevresel tehdit ile ihracat performansı arasında negatif bir korelasyon görülmektedir. Buna göre çevresel tehdidin yüksek olduğu yani piyasadaki rekabetin yoğun olduğu durumlarda firmaların ihracat performansının düşük olacağı anlaşılmaktadır ve bu durum yukarıdaki listelenen literatürün aksine bir bulgudur. Ne var ki ardından gerçekleştirilen KEKK regresyon analizinde (Tablo 7) kurumsal kalite endeksi ile çevresel tehdit değişkeninin etkileşiminin firmaların ihracat performansı üzerinde pozitif bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Bu durum literatürdeki bazı çalışmalar ile paralellik göstermektedir. Örneğin, Porter (1990) oluşturduğu Ulusların Rekabet Avantajı Model’inde (*Competitive Advantage of Nations*) ülke içindeki rekabetin uluslararası rekabetçilik seviyesine olumlu katkısının olacağını, ayrıca bu etkinin destekleyici hükümet politikalarının varlığı halinde daha da yüksek olacağını söylemektedir (Astarlıoğlu, 2013). Öyle ki, yukarıda adı geçen modelde ulusların rekabet seviyesini doğrudan etkileyen dört unsurun (girdi koşulları, talep koşulları, ilgili ve destekleyici endüstriler, firma stratejisi ve rekabet yapısı) yanında “hükümet” ve “şans” faktörleri bu seviyeyi *dolaylı* olarak etkileyen ilave etkenler olarak ortaya konmaktadır. Çalışmamızda ortaya çıkan kurumsal kalite endeksinin düzenleyici etkisi bu çerçevede incelendiğinde yukarıda bahsi geçen Ulusların Rekabet Avantajı Model’indeki “hükümet” faktörünün dolaylı etkisi ile ilgili görüşü destekleyici bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın kontrol değişkenlerinden olan “büyüklük” değişkeni de analizler neticesinde istatistiksel öneme sahip bir değişken olarak ortaya konmuştur. Literatürde daha büyük firmaların daha fazla kaynağa sahip olmaları ve ayrıca ölçek ekonomisini kullanabiliyor oluşlarından dolayı daha yüksek ihracat performansı sergiledikleri ileri sürülmektedir (Moen, 1999). Çalışmamızda bu ilişki doğrulanmıştır.

SONUÇ

Literatürde firmaların ihracat performanslarına etkide bulunan değişkenlerin incelendiği çok sayıda çalışma olmakla birlikte, yerel piyasadaki çevre koşullarının etkilerinin incelendiği çalışma sayısı görece daha azdır. Ayrıca kurumsal kalite endeksleri bakımından farklılaşan iki ülke olarak Türkiye ve Hollanda’da yer alan ihracatçılardan toplanan veriler ile hazırlanan çalışmamız, kurumsal kalitenin araştırma konusu ilişki üzerindeki etkisini incelemesi bakımından literatüre katkı sunabilecek

niteliktedir. Nitekim, araştırma sonunda ortaya çıkan sonuçlar bir önceki bölümde aktarıldığı gibi literatürdeki benzer çalışmaları destekler niteliktedir.

Çalışmanın yöneticiler bakımından önemine bakacak olursak, ihracat destek programlarının içinde bulunulan ülkeden bağımsız olarak tüm ihracatçılar için önemli olduğu ve dolayısıyla ihracatçı firmaların bu programları yakından takip ederek sağlayabilecekleri en fazla faydayı sağlamak için çalışmalar yapmaları gerektiği çalışmamız neticesinde ortaya konmuştur. Özellikle büyüklük bakımından belli bir ölçeğin altında yer alan ihracatçılar bakımından söz konusu programların daha da önemli olduğu çalışmada bulunmuştur.

Hükümetler ve kanun koyucular bakımından araştırmamızın bulguları incelenecek olursa, ihracat destek programlarının belirleyicisi ve uygulayıcısı olan bu kurumların söz konusu alandaki faaliyetlerinin önemi çalışma sonunda ispatlanmıştır; dolayısıyla bu birimlerin ihracat destek programları ile ilgili faaliyetlerine yüksek bir motivasyonla devam etmeleri gerekmektedir. İlave olarak, ülkedeki kurumsal kalitenin sağlayıcısı olarak hükümet ve kanun koyucuların bu faaliyetlerinin firmaların ihracat performansları üzerinde dolaylı olarak da olsa önemli bir katkısının olduğu çalışmada bulunmuştur. Netice olarak hükümetlerin ülke içindeki kurumsal kaliteyi artırıcı faaliyetlerde bulunmaları ve dolayısıyla Dünya Bankası tarafından oluşturulan dünya yönetim göstergelerinde listelenen yolsuzluğun kontrolü, hükümetlerin etkinliği, siyasi istikrar, kaliteli bir düzenleyici yapının tesisi, hukukun üstünlüğü ve hesap verilebilirlik alanlarına odaklanarak bu alanlarda iyileştirmeler yapmaları büyük önem taşımaktadır. Şüphesiz bu alanda yapılacak iyileştirmeler firmaların bireysel olarak ihracat gelirlerini arttıracığı gibi ülkenin dış ticaret açığının kapatılmasına da direkt etkide bulunacaktır.

Çalışmanın kısıtları olarak, ihracat performansının ölçümü ile ilgili literatürde çok farklı yaklaşımlar bulunmakta olup çalışmamızda yalnızca öznel, yani katılımcıların kendi algıları doğrultusunda ortaya çıkan ölçütlerle, bu değişken ölçülmüştür. İlerleyen çalışmalarda nesnel, yani firmalarla ilgili olarak üçüncü kaynaklardan toplanan, veriler kullanılarak söz konusu değişken ölçülebilir. Ayrıca ihracat destek programlarının ölçülmesi bakımından kalitatif araştırma yöntemleri kullanılarak daha detaylı bulgular elde edilebilir. Son olarak, çalışmamızda yalnızca Hollanda ve Türkiye'deki ihracatçılardan veri toplanmış olup, kurumsal kalite endeksi bakımından farklılaşan başka ülkelerde benzer çalışmalar tekrarlanıp bulunan sonuçların karşılaştırılması ile araştırma zenginleştirilebilecektir.

KAYNAKÇA

- Astarlioğlu, M. (2012), "Moderating Effect of Porter's Diamond Framework between Firm Strategies and Export Performance: A Conceptual Model", *EUL Journal of Social Sciences*, 3(2), 35-65.
- Astarlioğlu, M. (2013), *Evaluating the Dynamics of Export Performance: Moderating Effects of Proximate Environment on firm Strategies and Export Performance*, Thesis (Ph.D.)-Bogazici University, Institute for Graduate Studies in Social Sciences.
- Alonso, J., C. Garcimartín (2010), "The Determinants of Institutional Quality. More on the Debate", *Journal of International Development*, 25(2), 206-226.
- Barney, J.B. (1991), "Firm Resources and Sustained Competitive Advantage", *Journal of Management*, 17(1), 99-120.
- Beleska-Spasova, E. (2014), "Determinants and Measures of Export Performance–Comprehensive Literature Review", *Journal of Contemporary Economic and Business Issues*, 1(1), 63-74.
- Clark, D.P., D.J. Kaserman, F. Melese (1992), "Domestic Market Structure and International Trade in an Open Economy", *Quarterly Review of Economics and Finance*, 32, 3–15.
- Clougherty, J., A. Zhang (2004), "Domestic Rivalry and Export Performance: Theory and Evidence from International Airline Markets", *SSRN Electronic Journal*.
- Covin, J. (1991), "Entrepreneurial Versus Conservative Firms: A Comparison of Strategies and Performance", *Journal of Management Studies*, 28(5), 439-462.
- Covin, J., D. Slevin (1989), "Strategic Management of Small Firms in Hostile and Benign Environments", *Strategic Management Journal*, 10(1), 75-87.
- Czinkota, M., E. Dichtl (1996), "Export Controls and Global Changes", *der Markt*, 35(3), 148-155.
- Dean, D.L., B. Mengüç, C.P. Myers (2000), "Revisiting Firm Characteristics, Strategy and Export Performance Relationship: a Survey of the Literature and an Investigation of New Zealand Small Manufacturing Firms", *Industrial Marketing Management*, 29, 461–477.
- Diamantopoulos, A., B. Schlegelmilch, K. Katy Tse (1993), "Understanding the Role of Export Marketing Assistance: Empirical Evidence and Research Needs", *European Journal of Marketing*, 27(4), 5-18.
- Francis, J., C. Collins-Dodd (2004), "Impact of Export Promotion Programs on Firm Competencies, Strategies and Performance", *International Marketing Review*, 21(4/5), 474-495.
- Gençtürk, E., M. Kotabe (2001), "The Effect of Export Assistance Program Usage on Export Performance: A Contingency Explanation", *Journal of International Marketing*, 9(2), 51-72.
- Gülsoy, T., Ö. Özkanlı, R. Lynch (2012), "The Role of Innovation in the Effective International Expansion of an Emerging-Country Firm: The Case of Arçelik", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 41, 116-129.

- Hair, Joseph F., Jr., Black, William C., Babin, Barry J., R. Tatham, Anderson, Rolph E. (2006), *Multivariate Data Analysis*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Hollis, A. (2003), "Industrial Concentration, Output, and Trade: an Empirical Exploration", *Review of Industrial Organization*, 22, 103–19.
- Khandwalla, Pradip N. (1977), "Some Top Management Styles, Their Context and Performance", *Organisation and Administrative Sciences*, 7(4), 21-51.
- Kim, D., B.W. Marion (1997), "Domestic Market Structure and Performance in Global Markets: Theory and Empirical Evidence from U.S. Food Manufacturing Industries", *Review of Industrial Organization*, 12, 335–54.
- Lee, D.J. (1998), "The Effect of Cultural Distance on the Relational Exchange Between Exporters and Importers: the Case of Australian Exporters", *Journal of Global Marketing*, 11, 7–22.
- Lesch, W.C., A. Eshghi, G. Eshghi (1990), *A Review of Export Promotion Programs in the Ten Largest Industrial States*. in S. Tamer Cavusgil & Michael R. Czinkota (Eds.), *International Perspectives on Trade Promotion and Assistance*, New York: Greenwood Publishing Group, Inc..
- Li, J., I. Vertinsky, H. Zhang (2012), "The Quality of Domestic Legal Institutions and Export Performance", *Management International Review*, 53(3), 361-390.
- Löfsten, H., P. Lindelöf (2005), "Environmental Hostility, Strategic Orientation and the Importance of Management Accounting—an Empirical Analysis of New Technology-Based Firms", *Technovation*, 25(7), 725-738.
- Marvel, H. (1980), "Foreign Trade and Domestic Competition", *Economic Inquiry*, 18(1), 103-122.
- Moen, O. (1999), "The Relationship Between Firm Size, Competitive Advantages and Export Performance Revisited", *International Small Business Journal*, 18(1), 53-72.
- Ngo, V., F. Janssen, L. Leonidou, P. Christodoulides (2016), "Domestic Institutional Attributes as Drivers of Export performance in an Emerging and Transition Economy", *Journal of Business Research*, 69(8), 2911-2922.
- O’Cass, A., C. Julian (2003), "Examining Firm and Environmental Influences on Export Marketing Mix Strategy and Export Performance of Australian Exporters", *European Journal of Marketing*, 37, 366–384.
- Öz, Ö. (1999), *The Competitive Advantage of Nations: The Case of Turkey: Assessing Porter’s Framework for National Advantage*, England: Brookfield.
- Pagoulatos, E., Sorensen, R. (1976), "International Trade, International Investment and Industrial Profitability of U. S. Manufacturing", *Southern Economic Journal*, 42(3), 425.
- Porter, M. (1990), "Competitive Advantage of Nations", *Competitive Intelligence Review*, 1(1), 14.
- Porter, M.E. (2002), *Building the Macroeconomics Foundations of Prosperity: Findings from the Microeconomic Competitiveness Index*, *The Global Competitiveness Report*, World Economic Forum, Geneva Switzerland.

- Robertson, C., S. Chetty (2000), "A Contingency-Based Approach to Understanding Export Performance", *International Business Review*, 9(2), 211-235.
- Seifert, B., J. Ford (1989), "Are Exporting Firms Modifying Their Product, Pricing and Promotion Policies?", *International Marketing Review*, 6(6).
- Sousa, C.M.P. (2004), "Export Performance Measurement: an Evaluation of the Empirical Research in the Literature", *Academy of Marketing Science Review*, 9, 1-22.
- Sousa, C., F. Martínez-López, F. Coelho (2008), "The Determinants of Export Performance: A review of the Research in the Literature between 1998 and 2005", *International Journal of Management Reviews*, 10(2), 1-32.
- White, L.J. (1974), "Industrial Organization and International Trade: Some Theoretical Considerations", *American Economic Review*, 64, 1013-20.
- Zahra, S., D. Garvis (2000), "International Corporate Entrepreneurship and Firm Performance", *Journal of Business Venturing*, 15(5/6), 469-492.